

BERZEVICZY KLÁRA

A két Berzeviczy Ádám, Rákóczi fejedelem és Erzsébet királyné hívei

In memoriam Berzeviczy Ádám (1936–2020)

The two Adam Berzeviczy, supporters of Prince Rákóczi and Queen Elisabeth

This study presents two lesser known members of the Berzeviczy family, who played an interesting role in Hungarian history. One of them was in the service of Ferenc Rákóczi II and the other served Queen Elisabeth, wife of Franz Joseph. From the surviving records, the figure of the typical Hungarian soldier emerges for both of them. This essay was prompted by the discovery and identification of Viktor Scharf's picture of Ádám Berzeviczy of Berzevice and Kakaslovnice (1841–1924) (Krajské múzeum v Prešove).

Jelen tanulmány célja a Berzeviczy család két kevésbé ismert, de a magyar történelemben érdekes szerepet játszó tagjának bemutatása. Egyikük II. Rákóczi Ferenc szolgálatában állt, másikuk pedig azok közé a magyarok közé tartozott, akik Ferenc József felesége, Erzsébet királyné mellett teljesítettek szolgálatot. Történetesen mindkettőt Ádámnak hívták és mindketten az általuk szolgált személy életének egy-egy sorsfordító pillanatában játszottak szerepet és mindkettőjük később neves magyar szerzők rövidebb irodalmi művének szereplőjévé is vált. Ugyanannak a II. András királytól 1209-ben a Szepesség területén birtokadományban részesült családnak¹ leszármazottai voltak. A fennmaradt adatokból mindkettőjüknél a jellegzetes magyar katona alakja bontakozik ki. Jelen dolgozat elkészítését egy alább szóba kerülő, hányatott sorsú festmény felbukkanása és azonosítása indította el és mielőtt az idő rostája még több kárt tesz emlékezetünkben, életútjukat röviden összefoglalom.

1. Berzeviczy Ádám II. Rákóczi Ferenc szolgálatában

Az eddig feltárt történeti források alapján viszonylag kevés biztos adattal rendelkezünk Berzeviczy Ádám életének a fejedelemmel nem közvetlenül összekapcsolódó eseményeiről. Rákóczi perében, Bécsújhelyen 1701. június 22-én tett vallomása szerint ekkor 22 éves és Berzevicéről származik, azaz 1679-ben születhetett Berzevicén (ma: Brezovica nad Torsou, Szlovákia). A szülei nevét nem említi, csak azt, hogy még

életben vannak.² Friedreich Endre szerint 1690-ben iratkozott be a podolini (ma: Podolíneec, Szlovákia) piaristák gimnáziumának grammatikai osztályába és 1692 őszéig tanult ott.³ Podolini évei alatt ő volt az egyetlen magyar nemes a piaristák iskolájában, de érdekes módon őt is lengyelnek írták be a 40 fős osztály tanulói közé, amelyből csak négy volt német származású, a többi 36 lengyel. Feltételezhetően azért, mert érthetett lengyelül és lehetséges, hogy éppen ennek a tudásnak a tökéletesítésére küldték őt a határozottan lengyel szellemiségű iskolába. Evangélikus⁴ létére járt a katolikus iskolába, ahol „művelt és sokoldalú tanárai voltak, akik a katolikus vallást nem 'erőltették' senkire sem, hanem a vallásbéke, a vallási türelem jegyében oktattak-neveltek.”⁵ Berzeviczynek „szerető atyai bánásmódban”⁶ volt része, feltehetően azért is, mert egyik rokona Berzeviczy Valérián piarista szerzetes volt, aki a Sándor nevet kapta a keresztségben.⁷ Utóbbi 1646-ban született Berzevicén, 1670-ben kezdte meg a novíciátusát Podolinban és 1674-ben szentelték pappá. Főleg Privigyén (ma: Prievidza, Szlovákia) működött, többször is novícius magiszter volt és 1671–1675 között őt iskolai színjáték előadása is a nevéhez kötődik. A podolini rendháznak 1670–1671 és 1683–1684 között volt lakója. A magyar rendtartománynak a lengyel rendtartománytól való 1692-es leválásakor Berzeviczy

1 Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. Regesta regum stirpis Arpadianae critico diplomatica. I. Szerk. Szentpétery Imre. Bp., 1923. 78–79, 243. sz.; *Szluha Márton*: Sáros, Turóc vármegye nemes családjai. (Felvidéki nemes családok II.) Bp. 2008. 68.

2 II. Rákóczi Ferenc felségárulási perének története és okirattára. Közvetette, történeti bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel ellátta Lukinich Imre. I. Bp. 1935. 343.

3 *Friedreich Endre*: II. Rákóczi Ferenc és a podolini piaristák. Közlemények Szepes vármegye múltjából. 2 (1910 április, II. szám). 69–85.

4 II. Rákóczi Ferenc i. m. 343.

5 *Boros Lajos*: Az „utolsó” magyar iskoladráma. *Vigilia XLI* (1976) 9. sz. 606–609, itt: 608.

6 *Friedreich E.*: II. Rákóczi Ferenc i. m. 70.

7 *Friedreich E.*: II. Rákóczi Ferenc i. m. 70–71.

Valérián a magyarhoz csatlakozott. Privigyén hunyt el 1707-ben.⁸ Berzeviczy Sándor/Valériánnak fennmaradt egy portréja, feltehetőleg Privigyén készült 1700 körül, jelenleg a váci piarista rendházban található, festője ismeretlen.⁹

1. kép – Berzeviczy Valériánt ábrázoló festmény, jelenleg a váci piarista rendházban (Borbás Péter felvétele, Piarista Múzeum)

1695-ben Berzeviczy Ádámot Rákóczi Julianna férje, gróf Aspremont Ferdinánd (1643–1708, Graf Ferdinand Gobert Aspremont-Lynden von Reckheim)¹⁰ apródjaként említik,¹¹ innen került át II. Rákóczi Ferenc szolgálatába,¹² akivel együtt vitték el Bécsűjhelyre. Itt minden valószínűség szerint komoly szerepe lehetett II. Rákóczi Ferenc szökésének megszervezésében. Márki Sándor II. Rákóczi Ferencről írt életrajzában említi, hogy Rákóczi és felesége levelezését a később kivégzett Lehmann Gottfried kapitány és Rákóczi gyóntatója, Sagel atya, a bécsűjhelyi jezsuita rendház rektora tudtával Berzeviczy Ádám szervezte meg és ura kutyájának nyakörvébe

8 *Catalogus religiosorum Provinciae Hungariae Ordinis Scholarum Piarum / A magyar piarista rendtartomány történeti névtára 1666–1997*. Léh István adatgyűjtését s. a. r. Koltai András. (METEM Könyvek, 21) Bp. 1998. 58. Az iskoladrámákhoz: A magyarországi piarista iskolai színjátszás forrásai és irodalma 1799-ig. S. a. r. és szerk. Kilián István. Bp. 1994. 71–73. – Az információért és a színjátékok javított adataiért Koltai Andrást (Piarista Levéltár) illeti köszönet (e-mail, 2023.jan.16.).

9 A képre vonatkozó információkat Borbás Péternek (Piarista Múzeum) köszönöm (e-mail, 2023.jan.26.). – Berzeviczy Valériánról egy metszet is megtalálható az alábbi kötetben: *Csösz Imre: A kegyes-tanítórendiek Nyitiran*. Nyitra 1879. 94.

10 *Gudenus János József: A Rákóczi fejedelmek leszármazottai Európában*. Bp. 2006. 39; *Detlev Schwennicke: Europäische Stammtafeln*, Bd. XXVIII. Frankfurt am Main 2011. Tafel 86.

11 *Thaly Kálmán: II. Rákóczi Ferenc fejedelem ifjúsága 1676–1701*. Pozsony 1881. 203.

12 1701. febr. 9-i feljegyzés az udvari kiadásokról. – *Thaly Kálmán: Munkácsi leltárak és udvartartási iratok (1680–1701)*. Történelmi tár. Új folyam I. (1900) 321–384, 363.

rejtve továbbította a leveleket.¹³ Egy rövid jellemzés olvasható az apródról Rákóczi önéletrajzi írásában, amikor még az ablakon át történő szökést tervezték, és az ablak rácsának eltávolításán dolgoztak felváltva:

„Elfáradván, a munkát inasomra Berzeviczyre bízom, aki a munkában olykor türelmetlen, és igazán nyakas ifjú volt, ha pedig ezért megszidtam, oly hevesen ütötte a kalapácsot, hogy valóban csupán te gátoltad meg, Uram, hogy az őrség és a szomszédok a vas zengését meghallják.”¹⁴

A szökés napján 1701. november 6-án este Berzeviczynek, óvatosan (mivel a várnagy fiaival gyakran arrafelé sétált) a hátsó kapun kellett volna kiosonnia, majd Rákóczi kocsisától kapott lóra ülve a vadaskert melletti gázlónál bevárni urát. A terv azonban megghiúsult, mivel a hátsó kapu zárva volt és kénytelen volt visszatérni urához, aki eddigre átöltözött a Lehmann által megszerzett Castelli-ezredbeli dragonosok egyenruhájába. Ezután Rákóczi egyenesen a főkapun át történő távozásra utasította, azzal, hogy ha megkérdeznék hová tart, mondja, hogy beteg urához hívja el a gyóntatóját Sagel atyát. A városkapunál pedig mondja azt, hogy ő egy Castelli-ezredbeli tiszt, akit a kocsmában ivó dragonyosa követni fog és küldjék utána. Miután az apród kijutott, Rákóczi is követte az önéletrajzi írásában leírt viszontagságos módon, míg végül a városkapunál részeg játzsza tisztjét kereste és így engedték a vélt kapitánya után. Majd a megbeszélte helyre lovagolt és a vadaskert szögleténél lévő gázlónál találkozott az őt a saját kocsisával és kocsijával váró Berzeviczyvel. Nezsiderbe (ma. Neusiedel am See, Ausztria) érve egy korábban Lehmann öccse által megrendelt parasztszekéren menekültek tovább, Rákóczi őrmesternek, míg apródja tisztnek öltözve. Cseklészen (ma. Bernolákovo, Szlovákia) sikerült az apródnak valahogy útlevél felmutatása nélkül is lovakat és postakocsit szereznie. Így Bajmócon (ma. Bojnice, Szlovákia) és a Poprád (ma. Poprad, Szlovákia) melletti utolsó postaállomáson át, mintegy 400 km-es út megtétele után jutottak el 1701. november 11-én, pénteki napon Podolinba, mely ekkor még lengyel zálogban volt.¹⁵ Berzeviczy erről a környékről származott és ide járt iskolába, sőt a közeli toporci (ma. Toporec, Szlovákia) plébániát is a piaristák látták el, melynek patrónusa a rokon Görgy család volt, több, a piarista iskola padját koptató családtaggal.¹⁶ Mivel azonban Podolinban is voltak a szomszéd helyőrségekből átjáró császári tisztek, akikkel nem lett volna tanácsos találkozniuk, így a vendégfogadó helyett Rákóczi amellet döntött, hogy Berzeviczy egykori tanárától kérne segítséget, aki a podolini piarista rendházban lakott. Mivel inkognitóját jobbnak látta fel nem fedni, így apródját beküldte a rendházba és azt a történetet mondatta el vele, amely szerint ő, Berzeviczy, császári tiszt, de mivel párbajban megölte egy társát, menekülnie kell és egy hűség

13 *Márki Sándor: II. Rákóczi Ferenc (167–1735)*. 1. köt. <https://mek.oszk.hu/05800/05832/html/1kotet/04.htm#d1e3722>, letöltés 2023. febr. 14.

14 *Rákóczi Ferenc: Vallomások. Emlékiratok*. Szerk. és jegyz.: Hopp Lajos. Bp., 1979. (Magyar Remekírók.) 150.

15 *Rákóczi F.: Vallomások. Emlékiratok*. i.m. 153–160; *Márki Sándor: II. Rákóczi Ferenc* i.m.

16 *Rákóczi F.: Vallomások. Emlékiratok*. i.m. 160; *Visegrádi János: A podolini piarista rendház története (1642–1702)*. Bp. 1909. 22.

örmasterével együtt kér éjjeli szállást és menedéket. Legalább öt piarista még jól emlékezhetett Berzeviczyre, aki vélhetően vagy a házfőnökhöz Choiniski Bernáthoz (1653–1728) – akinek engedélye nélkül nem tartózkodhattak a rendházban –, vagy egykori tanárához Schrade Bernáthoz (1665–1710) fordult. Szeretettel fogadták őket és a hagyomány úgy tartotta, hogy a rendház később Rákócziról elnevezett tornyában lettek szállásra. Másnapi mise-hallgatás után indultak el Krakó felé a piarista atya által szerzett kocsival. Útközben feltehetően, hogy a fogadót elkerüljék, betértek Gnédán (ma: Hniezdne, Szlovákia) a dékánhoz, akinek nem mondták el, hogy a podolini rendházból jöttek, valószínűleg, hogy nehogy veszélyt hozzanak rájuk. Schrade Bernát küldhette őket oda, majd később utánuk ment és így már a dékán, mit sem sejtve róla, hogy együtt jöttek Podolinból, maga kérte meg Schrade Bernátot, hogy kísérelje el vendégeit Lengyelországba.¹⁷ Biztonságba érve Rákóczi egy „24 aranyat nyomó tubákos szelencét”¹⁸ adott ajándékba Schrade Bernátnak, de továbbra sem fedte fel kilétét. Majd 1703-ban beváltotta a piaristák segítségéért a podolini templomban tett fogadalmát és hálából évi 20 hordó bort rendelt járandóságként a rendháznak, azzal a megkötéssel, hogy minden hétfőn ünnepélyes votivmisét mondanak megmenekülése emlékére.¹⁹ Berzeviczy november 17-én Krakóból Varsóba indult urával, majd december elején követte az időközben Minszk várába utazott Rákóczit.²⁰

A podolini eseményekről a piarista papköltő Sík Sándor (1889–1963) írt egyfelvonásos iskoladramát *Podolini diákok*²¹ címmel, a piaristák 1642-es Podolinban való megtelepedésének 300 éves évfordulójára, a történeti tények alapján az írói fantáziával kiszínezve. A színdarab csak posthumus jelent meg 1976-ban.²² Ugyanerre a jubileumra jelent meg 1942-ben egy Rákóczi és Berzeviczy piaristáktól való búcsújának pillanatát megörökítő képeslap is.

Berzeviczy Ádám további sorsáról kevesebb adatunk van, 1705-ben gróf Forgách Simonnál (1669–1730) ezredeskapitány, illetve vicecolonellus (alezredes), 1706-ban generalis adjutans (szárnysegéd)²³ és ugyanebben az évben Rákóczi hitvesét kíséri Morvaországba, 1707-ben Rákóczi neki adományozza Szinyei Merse Miklósné Keczer Klára egykori birtokát. 1708–1710 között lovászmester, 1711. július 10-én Rákóczival van Lengyelországban emigrációban,²⁴ majd 1711. augusztus 13-án amnesztiát kap, ami után hazatérhetett.²⁵

17 Friedreich E.: II. Rákóczi Ferenc i.m. 71–76, 78.

18 Friedreich E.: II. Rákóczi Ferenc i.m. 74.

19 Friedreich E.: II. Rákóczi Ferenc i.m. 77.

20 Márki S: II. Rákóczi Ferenc i.m.

21 Sík Sándor: A podolini diákok. Színmű egy felvonásban, Vigilia 41 (1976) 9. sz. 610–620.

22 Boros Lajos: Az „utolsó” magyar iskoladramája i.m. 608–609.

23 Generaladjutant: „a kormányzó fejedelmi személyek szárnysegédei tábornoki ranggal.” A Pallas nagy lexikona. 16. köt. <https://mek.oszk.hu/00000/00060/html/106/pc010605.html#5>, letöltés 2023. febr. 25.

24 Heckenast Gusztáv: Ki kicsoda a Rákóczi-szabadságharcban? Életrajzi adattár. S.a.r., kieg. és előszó Mészáros Kálmán. (História könyvtár, Kronológiák, Adattárak 8) Budapest 2005. 62; Friedreich E.: II. Rákóczi Ferenc i.m. 75.

25 Berzeviczy László Gergely: Az Én Pantheonom. A Berzeviczy Nemzetség Genealógiai Adattára 1207–1945. Bp. 1980. Kézirat. 349, 355. OSZK Kéziratár, Szerzeményi Napló: 58/86.

2. kép – II. Rákóczi Ferenc és Berzeviczy Ádám pihenője a piaristák között menekülés közben, búcsú pillanata Schrade Bernáttal. Képeslap 1942-ből²⁶

A fent leírtakon kívül még egyszer került a szabadságharc idején olyan helyzetbe, hogy Rákóczi életének megmentéséhez hozzájáruljon, mégpedig az 1708. augusztus 3-i trencsényi csatában. A csata során a fejedelem lova megbotlott, felbukott és maga alá temette urát, aki eszméletét veszítette. Odasiető hívei miután magához térítették, „...Berzeviczy Ádám istálló-mesternek Bambutius nevű szürke lovára ültették, ugyanarra a paripára, amelyen bécsújhelyi fogságából kiszabadulva menekült...”²⁷ Így tudták a csata forgatagából kimenekíteni.

Nehézséget okoz Berzeviczy Ádám szüleinek meghatározása, ugyanis két Ádám nevű nagyjából egykorú családtag is szóba kerülhet a Berzeviczy család két ágából. Lukinich Imre II. Rákóczi Ferenc felségárulási peréről szóló kötetében azt feltételezi, hogy Berzeviczy Ádám szülei Berzeviczy Zsigmond és lipóczi Keczer Éva volt,²⁸ ugyanezt vélelmezi Heckenast Gusztáv²⁹ is. Valószínű, hogy mindkét mű forrása Friedrich Endre említett cikke.³⁰ Ő azt is megemlíti, hogy a birtok, amit Berzeviczy Ádám adományba kapott, az nagyatya testvérének Szinyei Merse Miklósné, Keczer Klárának egykori birtoka volt. Ugyanis, ha valóban Keczer Éva volt Berzeviczy édesanyja, akkor Berzeviczy unokája volt a Caraffa tábornok által az 1687-ben, az eperjesi véstörvényszék ítéletével kivégeztetett Keczer Andrásnak, továbbá Berzeviczy édesanyja másodfokú unokatestvére annak a Keczer Sándor sárosi alispánnak, akit Rákóczi 1701-es letartóztatásakor a birtokai kezelésével megbízott.³¹

26 Kép forrása: Darabanth Aukciósház. <https://www.darabanth.com/hu/gyorsarveres/381/kategoriak-Kepeslapok/Felvidek-1500006/Podolin-Podolince-II-Rakoczi-Ferenc-es-Berzeviczy-Adam-pihenoe-a-piaristak-kozott-mene-II2263601>, letöltés 2023. febr. 25.

27 Markó Árpád: A trencsényi csata (1708. augusztus 3). 2. közlemény. Hadtörténelmi Közlemények 32. (1931). 151–194, itt: 166–167.

28 Lukinich I: II. Rákóczi Ferenc i.m. 138.

29 Heckenast G: Ki kicsoda i.m. 62.

30 Friedreich E.: II. Rákóczi Ferenc i.m. 75, 2. lábjegyzet.

31 Szluha M.: Sáros i.m. 76–77, 230–231; Bruckner Győző: II. Rákóczi Ferenc elfogatása Nagysároson. Eperjes 1903, 21; Kónya Péter: Az eperjesi véstörvényszék 1687-ben. Miskolci jogi szemle 16. évf. (2021) 5. szám (3. különszám) 298–314.

A másik nézet szerint Berzeviczy Ádám szülei Berzeviczy László és semsei Semsey Borbála lehetnek.³² Ezt a nézetet a Berzeviczy család történetét több mint harminc évig kutató Berzeviczy László (1906–2001) képviselte annak ellenére, hogy ismerte Friedreich Endre cikkét.³³ Feltételezhetően tőle vette át Szluha Márton is, aki „fejedelmi apródként” említi Berzeviczy László és Semsey Borbála fiát.³⁴ Igaz, hogy Szluha Keczer Éva fiát pedig „kuruc kapitány” és „fejedelmi lovászmesternek” mondja, ami azt feltételezné, hogy két nagyjából egykorú Berzeviczy Ádám lett volna Rákóczi közvetlen szolgálatában.³⁵

Sajnos ebből a korszakból még alig van anyakönyv és egy 17. század végén született Berzeviczy Ádám neve ugyan szerepel a digitalizált anyakönyvekben,³⁶ de az itt található adatok a fent említett személyek egyikére sem illenek, így a kérdés eldöntését további „perdöntő” iratok, oklevelek esetleges előkerüléséig nyitva kell hagynunk.

Amennyiben Berzeviczy Lászlónak van igaza, akkor Rákóczi apródjának testvére Berzeviczy László († 1755) ükapja az Erzsébet királyné szolgálatában állt Berzeviczy Ádámnak az ágából eredt,³⁷ ha nem, akkor a család két különböző ágából származnak.

2. Berzeviczy Ádám Erzsébet királyné mellett

Berzeviczy Ádám 1841. december 16-án született és december 23-án keresztelték meg a Sáros megyei Berzevicén. Szülei Berzeviczy Emmanuel (Manó, 1808–1869) és Máriaassy Bibiána (1811–1870), keresztzülei az édesanya húga Máriaassy Iлона (1816–1857) és Hedry Ernő (1816–1896) voltak.³⁸ Édesapja 1864–67 között Sáros vármegye főispáni helytartója volt.³⁹

Katonai tanulmányait a morvaországi lovassági hadapródkolában Morva-Fehéregyházán (Mährisch-Weißkirchen, ma: Hranice na Moravě, Csehország) kezdte. 1858. augusztus 1-én a 7. huszárezredhez került káplárként, majd november 1-én hadseregbeli hadapróddá nevezték ki, 1859. április 5-én pedig hadnaggyá. Nem sokkal ezután, az április végén kirobbant osztrák-piemonti háborúban a frontra vezényelték, de bevetésére nem került sor. 1860. november 1-től áthelyezték a 10. huszárezred állományába és 1861. május 5-től főhadnaggy.⁴⁰ Gróf Corti Egon említi Erzsébet királynéről szóló élet-

rajzában, hogy a falkavadászatokon híresen vakmerő lovas⁴¹ a királyné elismerését is kivívta, mikor 1863-ban egy fogadás miatt végig lovagolta „a lovaglótanáriskola egész akadálymezőnyét a maga nyolc akadályával, félig belovagolt szolgálati lován, háttal a ló fejének. Egyszeri bukás nem számított, azonban ez az engedmény is fölösleges volt, mert a remek huszártiszt bukás nélkül nyerte meg a fogadást.”⁴² A *Máttra* című hetilap 1864. május 14-i számában található rövid hírben az akadályokat is pontosan leírták: „egy fatörzs, egy széles árok, egy lapos földél, melyen föl- és leugratással lehetett áthaladni, egy 6 láb széles árok függélyes lejtővel, egy 3 láb magas sövény, egy sorompó előtte álló sövényvel és egy 2 ½ láb magas fal”⁴³

1864-ben császári és királyi kamarás lett.⁴⁴ 1866-ban harcolt a porosz-osztrák háborúban, majd 1867. április 13-án a koronázási ünnepségekre szervezett ideiglenes testőrséghez vezényelték. 1870. november 1-én kinevezték kapitánnyá, 1873. január 1-től a magyar királyi nemesi testőrség tagja. 1874. május 23-tól a Máltai Lovagrend tiszteleti lovagja lett, majd 1875-ben letette az egyszerű fogadalmat. A máltai ranglistákban „in Gremio Religionis” szerepel, azaz ugyan Bécsben élt, de egyik nagyperjelségnek sem volt alárendelve, hanem egyenesen a rend római vezetőségének. 1875. július 31-én az I. ulánuszredbe osztották be, majd 1880. május 1-től őrnagyi rangban parancsnok a császári és királyi lovas testőrszázadban. 1884–1897 között a bécsi udvar első istálló mestere, ezután visszakerült az I. ulánuszredhez és 1884. május 1-től alezredes. A Máltai Lovagrendben 1885. május 31-én tette le örökfogadalmát, ettől kezdve jogi lovag. A hadseregben 1887. december 11-től ezredesi rangban volt.⁴⁵ 1890-ben a Lipót-rend lovagja lett, majd 1891-ben a Máltai Lovagrend tiszteletbeli kommandátora (Comthur ad honores) a Prágai és Osztrák Nagyperjelségben. 1893. május 12-től vezérőrnagy, 1895-től pedig valóságos belső titkos tanácsos.⁴⁶ 1897–1910-ig a király főpálcásmestere (Oberstabelmeister), 1898. április 21-től altábornagy, és ugyanebben az évben a császári első osztályú Vaskoronarend lovagja. 1910-ben lovassági tábornoki címmel ment nyugállományba és letette az udvari

32 Berzeviczy L. G.: Az Én Pantheonom i.m. 349; Szluha M.: Sáros i.m. 82–83.

33 Berzeviczy L. G.: Az Én Pantheonom i.m. 2 és 355.

34 Szluha M.: Sáros i.m. 82.

35 Szluha M.: Sáros i.m. 76.

36 <https://www.familysearch.org/hu/>, letöltés 2023. febr. 13.

37 Szluha M.: Sáros i.m. 82–85.

38 Anyakönyvi bejegyzés: Slovakia Church and Synagogue Books, 1592–1935, database with images, FamilySearch, <https://familysearch.org/ark:/61903/1:1:QVYT-TTT2>; 19 July 2017, letöltés 2023. febr. 14.) – Adamus Berzeviczy, 16. Dec. 1841; citing p. 11, Baptism, Brezovica nad Torysou, Sabinov, Slovakia, Odbor Archivnictva (The Archives of the Republic, Slovakia; FHL microfilm 1,792,031; Szluha M.: Sáros i.m. 208; Máriaassy Péter: A Máriaassy nemzetség tíz évszázada. Kassa 2007. 81.

39 Tóth Sándor: Sáros vármegye monográfiája. II. Bp. 1910. 181.

40 *tisza-beői Hellebronth Kálmán: A magyar testőrségek névkönyve 1760–1918. H.é.n. [Budapest 1939]. 471; Berzeviczy L.G.: Az Én Pantheonom i.m. 364.*

41 gróf Corti Egon Cäsar: Erzsébet. Bp. 1935, hasonmás kiadás 1989. 258–260 és 266–269.

42 Corti E. C.: Erzsébet i.m. 407.

43 Érdekes fogadás. Máttra. Politikai és közgazdasági közlöny. 2 évf. 20. sz., 1864. május 14. 3. – A magyar királyi láb = 0,3126 m, a bécsi láb (Fuss) = 0,316081 m [https://hu.wikipedia.org/wiki/L%C3%A1b_\(m%C3%A9rt%C3%A9k\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/L%C3%A1b_(m%C3%A9rt%C3%A9k)), letöltés 2023. febr. 20.

44 Hof- und Staatshandbuch der Österreichisch-Ungarischen Monarchie für 1895. Wien 1894, 189. <https://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=shb&size=45>, letöltés 2023. febr. 18. (továbbiakban: Hof- und Staatshandbuch).

45 Hellebronth K.: A magyar testőrségek i.m. 471; Hof- und Staatshandbuch 1884. 58; Hof- und Staatshandbuch 1896. 31; *Vajay Szabolcs: A Máltai Rend magyar lovagjai 1530–2000. 1. köt. Bp. 2002. 151; Szerző nélkül: Rangs-Liste und Personal-Status des Hohen Souverainen Malteser-Ritter-Ordens im Grosspriorate von Böhmen für das Jahr 1877. Wien 1877, Szuverén Máltai Lovagrend Osztrák Nagyperjelségének Levéltára, Bécs (továbbiakban: Rangs-Liste - Malteser); Rangs-Liste - Malteser 1887. – Köszönet illeti Richard Steebet, a Szuverén Máltai Lovagrend Osztrák Nagyperjelség kancellárját a hozzáférés biztosításáért.*

46 Hof- und Staatshandbuch 1894. 30; Hof- und Staatshandbuch 1895. 73; Hof- und Staatshandbuch 1896. 190; Rangs-Liste – Malteser 1895.

hivatalait is.⁴⁷ 1915. május 1-től a wladislawiai komenda⁴⁸ (ma: Wodzisław Śląski, Lengyelország) vezetésével bízták meg, majd az első világháború alatt 1916–1923 közötti máltai ranglisták szerint követségi tanácsosi rangban ügyvivőként a Szuverén Máltai Lovagrend képviselője az udvarnál, majd a Monarchia összeomlása után Bécsben. 1920. május 1-től a brünni (Brno, Csehország) komenda vezetésével bízták meg. Az 1923. május 1-i máltai ranglistában tiszteletbeli baliként (tiszteletbeli tartománynagyként) szerepel,⁴⁹ így egyike a Szuverén Máltai Lovagrend csekély számú magyar jogi lovagjainak és tiszteletbeli baljainak. Bécsben érte a halál 1924. február 25-én,⁵⁰ sírja a berzevicei római katolikus templomban található.

3. kép – Berzeviczy Ádám fehérmárvány sirkövén a máltai kereszten a családi címere⁵¹ (Nászaly Gábor felvétele)

A berzevicei római katolikus templom főoltára mögött két vitrail technikával készült ólomüveg ablak található. A baloldali Berzeviczy Ádám szüleinek védőszentjeit ábrázolja, felirata: „Sta. Bibiana, St. Emanuel”, alul a máltai kereszttel kombinált családi címere és a felirat: „In dankbarer Erinnerung an

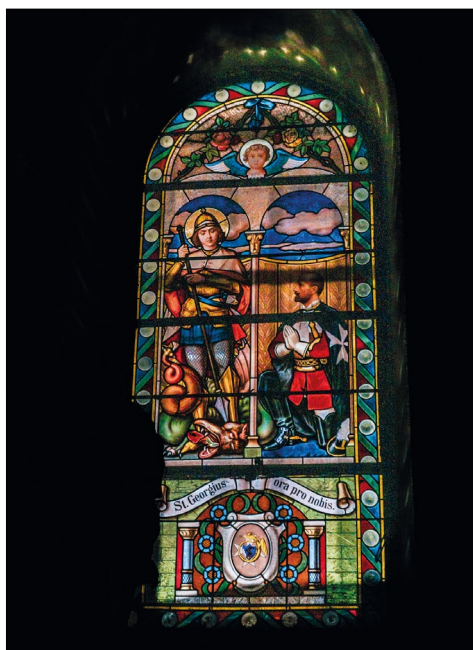
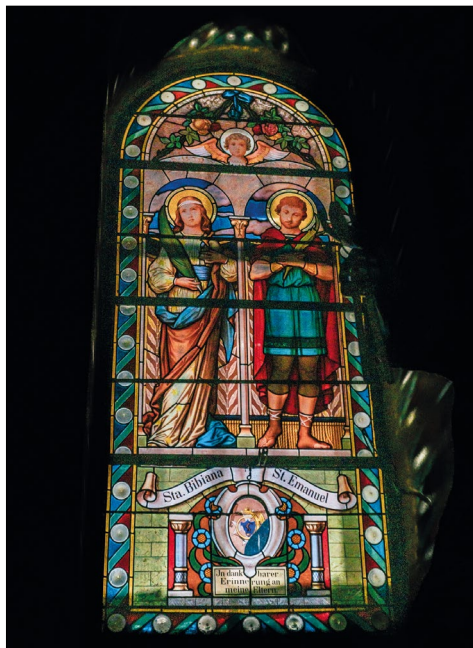
47 Hellebronth K.: A magyar testőrségek i.m. 471; Hof- und Staatshandbuch 1897. 16; Hof- und Staatshandbuch 1909. 17.

48 A komenda a Máltai Rend önálló közigazgatási egysége volt, amely általában egy templomból, egy kórházépületből és a hozzá tartozó, a fenntartását szolgáló mezőgazdasági vagy erdő területekből állt. Egy komendát és a néha hozzá kapcsolódó kolostort a komendátor vezette. A komendátornak földbirtokosi és igazságszolgáltatási joghatósága volt és vezette az egységet. – Richard Steeb, a Szuverén Máltai Lovagrend Osztrák Nagyperejelsége kancellárjától származó információ (e-mail, 2023.02.21.). További adatok: Herwig Ebner: Überblick über den Ordensbesitz in den ehemaligen habsburgischen Erblanden von den Anfängen bis zur frühen Neuzeit. In: Der Souveräne Malteser-Ritter-Orden in Österreich. Hrsg. von Christian Steeb und Birgit Strimitzer. Graz 1999. 39–50.

49 Hof- und Staatshandbuch 1917. 355; Hof- und Staatshandbuch 1918. 390; Rangs-Liste – Malteser 1916. 9; Rangs-Liste – Malteser 1917. 9; Rangs-Liste – Malteser 1918. 9; Rangs-Liste – Malteser 1923. 2.

50 Vajay Sz.: A Máltai Rend i.m. 151 és Berzeviczy L.G.: Az Én Pantheonom i.m. 363.

51 Jogi lovagként a családi címere a máltai kereszten viselhetette. – Erik Hilsenauer: Die Ordensheraldik der Malteser und Johanniter. In: Der Souveräne Malteser-Ritter-Orden in Österreich i.m. 391–414, különösen: 408.

4–5. kép – A berzevicei római katolikus templom ólomüveg ablakai (Nászaly Gábor felvételei)

meine Eltern.” (Szüleimre való hálás emlékezéssel.) A jobb oldalin sárkányölő Szent György előtt térdel Berzeviczy Ádám a máltai templomi öltözetben, kezét imára kulcsolva. Alul ugyanaz a címerábrázolás, a kép felirata: „St. Georgius ora pro nobis” (Szent György, könyörögj érettünk). Ez az ábrázolás azért is érdekes, mivel Szent György igaz ugyan, hogy a katonák védőszentje⁵², de nem számít kifejezetten a máltai lovagrend szentjei közé. A család a 15. század óta viseli

52 Tóth Endre: Szent György: valóság, legenda, jelkép. Vasi Szemle 74. (2020) 3. sz. 259–278.

címerében a Sárkányrend jelképét, amint ez Berzevitz Péter 1433-as sírkövén is látható. Szent György a Sárkányrenddel való szoros kapcsolata miatt kerülhetett az ablak ábrázolására,⁵³ de a történelmi hagyományok mellett Berzevitz Ádám hivatásos katonaként is kérhette az ő közbenjárását.

Erzsébet királyné főudvarmestere, Nopcsa Ferenc báró 1894-es nyugállományba vonulása után az új főudvarmester Bellegarde Ferenc gróf lett.⁵⁴ A királynét 1894. augusztusától utazásai során – gróf Sztáray Irma emlékiratának tanúsága szerint – gyakran kísérte Berzevitz. Noha a királyné hivatalos udvartartásában a neve csak a királyné életének utolsó évében, 1898-ban jelenik meg mint aki beléphet a királynéhoz,⁵⁵ Sztáray Irma 1894-ben „helyettes főudvarmester”-ként említi.⁵⁶ Az emlékirat szerint 1894-től Algírban, Beaulieu-ban, Korkán, Nápolyban, Korfun, Aix les Bains-ban, Territetben (ma Montreux része), a dél-tiroli Karer-tónál (Karersee, ma Lago di Carezza), Bad Kissingenben és a Frankfurt am Mainban történő átutazás alkalmával is a királyné kíséretében volt.⁵⁷

Mikor a királyné Nauheimból hazafelé tartott, Berzevitz Frankfurt am Main-ig utazott a királyné elé, aki Frankfurtban töltött pár órát a kíséretében levő Sztáray grófnővel. A városban valahogy elterjedt, hogy a királyné ott fog vonatra szállni. Ennek leírása során betekintést kapunk, hogyan próbálta Erzsébet királyné környezete óvni őt a nem kívánt feltűnéstől. Berzevitz azzal a vonattal jött a királyné elé, amelylyel ő tovább kívánt utazni és mikor beérkezett az állomásra a szerelvény, Berzevitz leszállt, ezzel magára vonta a figyelmet, hiszen azt hitték a közelében lesz a királyné, aki azonban bő fekete köpenyben burkolódzva odébb gyorsan beszállt a vasúti kocsiba. „Az állomásfőnök rohan Berzevitzhez, s jelenti, hogy őfelsége még nem érkezett meg és szinte beleképed, mikor hallja, hogy a vonat indulhat, mert a királyné már felszállt.”⁵⁸ Sztáray grófnő emlékezéseiben egy alkalommal így jellemzi Berzevitzet:

„Néha kicsit mogorva és mindig nagyon katonás volt ő, de talpig igaz ember és jó lélek. A királyné szerette, feltétlenül bízott benne, sőt azt is szívesen vette tőle, ha alkalmilag ellentétes véleményének kifejezést adott.”⁵⁹

Gróf Corti is hasonlóan jellemzi: „Erélyes és katonásan rövid beszédű, egészséges, száraz humorú ember, a felséges asszony előtt sem hallgatja el, ami a szívében, ezt Erzsébet különösen meg tudja becsülni.”⁶⁰

Utazásaik során Sztáray Irmának többször kellett Berzevitz kíséretében különféle küldetéseket elvégezni a királyné számára. Algériában elküldte őket bort vásárolni a koubai szerzetesekhez, Aix les Bains környékén a schönbrunni

tehenészet számára kerestek teheneket.⁶¹ Ugyancsak az Aix les Bains-i tartózkodás során a királyné is szívesen elment volna Grande Chartreusebe, de a kúrájával nem volt összeegyeztethető, viszont hogy kedvezzen udvarhölgyének, Berzevitz kíséretében elküldte Chartreusebe gyógylikóráért. Itt egy érdekes jelenet játszódhatott le, ugyanis szálloda nem volt a helységben és az ebédjüket így a szerzeteseknél kellett elkölteniük, a nők az apácáknál, a férfiak pedig a karthauzi néma barátoknál. Miközben Sztáray Irma az apácák refektóriumában az ebédjét fogyasztotta és szomszédjával beszélgetett, egyszer csak megdöbbenés morájára lett figyelmes, ugyanis Berzevitz egyetlen férfiként bejutott a terembe. A megrökönyödés végül lecsendesült, mikor kiderült, hogy *máltai jogi lovag* (szerzetesnek számít) és mint ilyen, jelenléte nem sértette meg a klauzúra szabályait. Az ok pedig az volt, hogy a karthauzi barátoknál nem kapott ebédet s itt végül Sztáray grófnő közbenjárására mégis egy szerény ebédhez jutott. Az eset kapcsán az udvarhölgy újabb jellemzést nyújt róla, mely egyúttal az egészséges humorát is jellemzi: „Berzevitzben minden erénye megvan a kemény férfútnak; de van két gyengesége. A kevés étű ínycseck közé tartozik, s ezek a legnehezebben kielégíthetők, s ezenfelül ideáljai közé tartozik a jó meleg kandalló. Egy alkalommal, mikor az elmúlás volt a beszélgetés témája, azzal vetett a szomorú tárgynak véget, hogy a halál ellen nincs semmi kifogása, de hogy még idejében fölállítat a családi sírboltban egy hatalmas kandallót, az bizonyos.”⁶²

A királyné utolsó genfi útjával kapcsolatosan is fontos szerep jutott Berzevitz Ádámnak. Sztáray grófnő tanúsága szerint az altábornagy többször is megpróbálta a királynét lebeszélni genfi utazásáról, olyannyira, hogy a királyné „aggodalmas Berzevitz”-ként emlegette udvarhölgyének. Mivel a királyné erre semmiképp nem volt hajlandó, legalább arra próbálta meg rábírní, hogy egy férfi kísérőt is vigyen magával. Ebbe végül a királyné beleegyezett: „... az ő [ti. Berzevitz] kedvéért, de csak az ő kedvéért, magammal viszem Kromár titkárt, bár nem tudom, miben lehetne hasznomra, ha mialatt én kószálok, ő a hotelben pihen” – idézi a grófnő a királyné szavait.⁶³

Mint tudjuk, az altábornagy aggodalmai beigazolódtak, mert a királynét útban a hajóhoz megtámadta a merénylő Luigi Lucheni. Ezalatt Berzevitz a Genfi-tó másik végén várta, hogy a királyné megérkezzen a hajóval, aggodalmában Cauxból (ma Montreux része) lement Territetbe (ma szintén Montreux része), hogy hamarabb legyen a királyné közelében. Sztáray grófnő merényletet jelző sürgönye után azonban nem indulhatott azonnal, mert csak este volt vonatja Genfbe. Így telefonon érdeklődött a grófnőnél. „Éreztem a dróton át, ideregett hozzám a vihar, mely most e hűséges férfi lelkében dült.”⁶⁴ Berzevitz este nyolcra ért Genfbe és ő valamint a Monarchia szintén odasiető svájci követe Karl Graf Kuefstein (1838–1925)⁶⁵ virrasztottak a halott királyné mellett az első éj-

53 Pál Lövei: Hoforden im Mittelalter, unter besonderer Berücksichtigung des Drachenordens. In: Sigismundus rex et imperator. Kunst und Kultur zur Zeit Sigismunds von Luxemburg 1387-1437. Hg. von Imre Takács. Bp.–Luxembourg 2006. 251–263, különösen: 259–261.

54 Hof- und Staatshandbuch 1894. 37; Hof- und Staatshandbuch 1895. 39. 55 Hof- und Staatshandbuch 1897. 40.

56 Sztáray Irma grófnő: Erzsébet királyné kíséretében. H.é.n. [Bp. 1998] 17.

57 Sztáray I.: Erzsébet királyné i.m. 17, 26, 39, 44, 47, 58, 60, 75, 101, 115.

58 Sztáray I.: Erzsébet királyné i.m. 127.

59 Sztáray I.: Erzsébet királyné i.m. 66.

60 Corti E. C.: Erzsébet i.m. 408.

61 Sztáray I.: Erzsébet királyné i.m. 26, 71.

62 Sztáray I.: Erzsébet királyné i.m. 72–73, idézet: 73.

63 Sztáray I.: Erzsébet királyné i.m. 129, 131, 151, idézet: 131.

64 Sztáray I.: Erzsébet királyné i.m. 151.

65 Breycha-Vauthier: Kuefstein, Karl Gf. Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950. Bd. 4 (Lfg. 19 1968). 321.

jel. „Berzeviczyt nagyon törtnek láttam, ez az erős férfi is meg-ingott a csapás alatt.”⁶⁶ Miután Bécsből megérkezett az engedély, a részleges boncolásra, Sztáray grófnő, Kufstein gróf és Berzeviczy altábornagy „borzadva nézi végig a vizsgálatot”.⁶⁷

A Nemzeti Múzeum egy kiállításán 2022-ben látható volt az a kesztyű, melyet Erzsébet királyné hordott halála napján és melyet az altábornagy saját kezűleg húzott le az általa szintén saját kezűleg írt és lepecsételt tanúsítvány szerint. Valószínűleg mikor a családtagok elosztották a ruhadarabokat, akkor kaphatta ajándékba a királyné hűséges kísérője, egyéb tárgyakkal együtt. E bekeretezett emléktárgyakat Berzeviczy az íróasztalán tartotta. A kesztyű ismeretlen időpontban került a Thurn und Taxis hercegi családhoz, akiktől 2021-ben a Magyar Nemzeti Múzeum egy árverésen vette meg.⁶⁸

Az Eperjesi Honismereti Múzeum 2022. szeptember végén azzal a kéréssel fordult a Magyar Máltai Lovagok Szövetségéhez, hogy egy ismeretlen máltai lovag képét be tudják-e azonosítani. Tőlük jött e sorok írójához tovább a kérdés, hogy meg tudom-e erősíteni, hogy a kép Berzeviczy Ádámot ábrázolja, mert nagyon hasonlít a Vajay Szabolcs könyvében megjelent Berzeviczy-fényképéhez.⁶⁹ A festményről korábban már létezett egy első világháború utáni fekete-fehér fényképfelvétel, ennek segítségével az azonosítás egyértelmű volt. A festmény utolsó tulajdonosai Berzeviczy Ádám tábornok unokaöccse Berzeviczy Andor (1870–1939) és felesége báró Blanckart Erzsébet (1892–1965) voltak Hámbronon (ma: Brezovička, Szlovákia). Az özvegy 1945 után Németországban élt, majd 1961-ben kivándorolt a fiához Ausztráliába.⁷⁰ Így a festmény sorsa és holléte ismeretlen volt.

Az embernagyságú festményt Viktor Scharf (1872–1943?) osztrák festő készítette, aki a korabeli bécsi társaság portréfestőjeként volt ismert, többek között ő festette meg Fürst Franz I. von Liechtenstein (1853–1938) és Prinz Eduard von Liechtenstein (1872–1951) portréját is.⁷¹

A teljes alakos festmény Berzeviczy Ádámot máltai kommandátorként ábrázolja az 1870-től érvényes templomi öltözetben. A rendi öltözkéhez tartozó fekete lovaglósizma és combközépig érő vörös *Waffenrock* felett a kommandátori

rangját jelző, csípőig érő lila (eredetileg sötétvörös) *Suprawestet* hord fehér moaréből készült kereszttel (*Balkenkreuz*). Fekete bársonypalástját rávarrt fehér máltai kereszt díszíti. Öltözékéhez tartozik továbbá a kard – melynek markolatát a nyocszögű fehér máltai kereszt díszíti – és egy fekete bársonykalap két fehér struccotlallal, amelyet a mellette lévő székre helyezett. Nyakában a jogi lovagok és kommandátorok által hordott kereszt függ.⁷²

6. kép – Viktor Scharf: berzeviczei és kakaslomniczi Berzeviczy Ádám (1841–1924) című képe, Krajské múzeum v Prešove (Eperjes) gyűjteménye (Jakub Šnajder felvétele)

Hasonlóan Rákóczi apródjához, Berzeviczy tábornok élete is irodalmi alkotás témájává vált, Krúdy Gyula írt róla 1928-ban egy fiktív elemekkel teleszött regényes történetet *Berzeviczy a királyné tisztje* címen.⁷³

66 Sztáray I.: Erzsébet királyné i.m. 153.

67 Corti E. C.: Erzsébet i.m. 455.

68 Sisi kesztyűjétől Sztálin fülég. A Magyar Nemzeti Múzeum új műtárgyai. Kiállítási katalógus. Magyar Nemzeti Múzeum. Szerk.: Gödölle Mátyás – Pallos Lajos. Bp. 2022. 87–89; *Berzeviczy György: Az én első hatvanöt életem*. Bp. 1936. 264.

69 Ezúton is köszönöm Jakub Šnajdernek (Eperjesi Honismereti Múzeum), akinek a kíváncsiságát felkeltette a kép, Dr. Lőrincik Szilviának (Rozsnyó) az eperjesi múzeum felé való közvetítést, valamint Wettstein Jánosnak, a Magyar Máltai Lovagok Szövetsége korábbi kancellárjának, hogy továbbította nekem a kép azonosságára vonatkozó feltételezése alapján a festményről készült fényképet és így mindhárman hozzájárultak egy régen eltűntnek hitt kép megtalálásához. Dr. Kónya Péternek (Eperjesi Egyetem rektora) pedig köszönöm a kép publikálási jogának megszerzéséhez való közbenjárását.

70 Berzeviczy Imre (1896–1984) kéziratos feljegyzése a fekete-fehér fényképfelvétel hátulján.

71 Kunst des 20. Jahrhunderts. Bestandskatalog der Österreichischen Galerie des 20. Jahrhunderts, Bd. 4: S–Z, Bearb. von Michaela Pappernigg. Wien 2001. 18; Liechtenstein gyűjtemény. Bécs: <https://www.liechtensteincollections.at/kuenstler/victor-scharf>, letöltés 2023. febr. 19.

72 Andreas Löbbecke: Ordenstracht und Uniform. In: Der Souveräne Malteser-Ritter-Orden in Österreich i.m. 427–443, különösen: 433–437 és Tafel 11.
73 Krúdy Gyula: Erzsébet királyné. Regényes történetek. Bp. 1998, 133–146. De több történetben is megjelenik a neve. U. ott: 104, 107, 119, 122, 130.